

ZARDO'ZLIK SA'NATI TIKUV BUYUMLARINI ZARDO'ZLIK USULI BILAN BEZASH

Samatova Fotima Otakovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Texnologik ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15011150>

Annotatsiya Mazkur maqolada zardo'zlik sanati va uning tikuv buyumlarini bezashdagi o'rni haqida so'z yuritiladi. Zardo'zlik — o'ziga xos milliy hunarmandchilik turi bo'lib, matoga oltin va kumush iplardan, shuningdek, marvarid, tosh va boshqa bezak elementlari yordamida naqsh tushirish san'atidir. Ushbu uslub liboslar, pardalar, sumkalar va boshqa mato buyumlarini nafis va boy ko'rinishga keltiradi. Maqolada zardo'zlikning tarixi, asosiy usullari va zamonaviy tikuvchilik sohasidagi ahamiyati haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Zardo'zlik san'ati, hunarmandchilik, tikuv buyumlari, zardo'zlik usullari, milliy bezak, oltin va kumush iplar, naqsh va bezak, matoga naqsh solish an'anaviy hunarmandchilik

Zardo'zlik san'ati O'zbekistonning qadimiy hunarmandchilik turlaridan biri bo'lib, asrlar davomida rivojlanib kelmoqda. Ushbu san'at turi nafaqat an'anaviy liboslarda, balki zamonaviy moda olamida ham keng qo'llanilmoqda. Tikuv buyumlariga zardo'zlik usuli bilan naqsh solish matoga nafislik, joziba va o'ziga xoslik bag'ishlaydi. Ayniqsa, milliy liboslar, to'y va bayram kiyimlari zardo'zlik naqshlari bilan yanada chiroyli va hashamatli ko'rinishga ega bo'ladi. Ushbu maqolada zardo'zlik san'atining tarixi, texnikasi va zamonaviy tikuvchilikdagi roli yoritib beriladi. Qadimda ham, hozir ham zardo'zlik bilan shug'ullanadigan hunarmandlarni «zardo'z» deb atashadi. O'zbekiston kashtachiligini noyob turi zardo'zlik san'atisiz to'la tasavvur qilib bo'lmaydi. Bu san'at o'tgan asrning o'rtalarida Buxoroda gurkirab rivojlangan. U yerda mohir ustalar amir saroyining ustaxonalarida amir va uning saroy ahli kiyadigan dabdabali kiyimlarga pardo berishgan. Zardo'zlik odatda erkaklarga mansub bo'lgan va ular o'z hunarini bolalariga meros qilib qoldirishgan. Zardo'zlik san'ati o'zining uzoq tarixiga ega bo'lib, deyarli barcha Sharq mamlakatlari uning vatani hisoblanadi. Zardo'zlik san'atining an'analari o'z davrida ham mavjud va mashhur bo'lgandir. Hozirgi Eronda esa XV-XVII asrlardagi zardo'zlik namunalari anchagina saqlanib qolgandir. Buxoro zardo'zi ashyolarining deyarli hammasi amir saroyining ehtiyoji uchun ishlatilgan, faqat juda oz miqdorigina sotish uchun bozorga chiqarilardi. U paytda zardan tikilgan erkaklar kiyimlarini faqatgina xonga va uning qon- qarindoshlariga tegishli insonlar kiyar edilar.

Hech kim, hatto eng katta amaldorlardan birortasi ushbu qimmatbaho kiyimlarni o'ziga buyurtirishga haqqi yo'q edi. Ular bu kiyimlarni amir sovg'a qilgandagina kiyishlari mumkin edi. Ayollar va bolalarning zardo'z kiyimlarini esa faqatgina badavlat xonadon a'zolari kiyishga haqli edilar. Zar va kumush ip bilan erkaklar to'ni, salla, do'ppi, shalvar, poyabzallar, ayollarning ko'ylak, kamzul kaltacha, peshanaband, ro'mol, etik va tufllari tikilgan. Mustaqillikka erishgan kunimizdan boshlab davlatimizning butun siyosati o'zligimizni qayta tiklash va mustahkamlashga qaratildi. Ayniqsa, mamlakatimiz ertasi bo'lgan yoshlarimizda bunday muqaddas his-tuyg'uni shakllantirishda ona tilimiz, ana'analarimiz va urf-odatlarimiz bilan birga milliy xunarmandchiligimiz ham muhim o'rin tutadi. 1997-yil 31 martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Xalq badiiy xunarmandchiligi va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni e'lon qilindi. Farmonga asosan Respublika «Hunarmand» uyushmasi tashkil etildi va uning viloyatlarda hududiy bo'linmalari ochildi. Bu uyushma va uning hududiy bo'linmalarini tashkil etishdan maqsad, uzoq yillar mobaynida unutilib ketgan xalq amaliy san'ti va xunarmandchiligini tiklash, o'zbek milliy amaliy san'ati va xunarmandchiligini butun dunyoga tanitish edi. Zardo'zlik — qiziqarli va ijodiy ish bo'lib, u insonga ko'p quvonch keltirishi, bo'sh vaqtda ermak bo'lishi, insonni nafosat olamiga olib kirishi mumkin. Zar tikish usullarini o'zlashtirayotganda hamma narsa birdaniga yaxshi chiqmasligi mumkin, chunki zardo'zlik sabr-toqatli, e'tiborli, tartibli bo'lishni talab etadi. Chidamli bo'lish lozim. Kerakli malakalar egallagan sayin ish asta-sekin osonlasha boradi. Mohir zardo'z bo'lishni xohlagan har bir hunarmand quyidagi uch hunarni bilishi zarur bo'lgan: Uy-ro'zg'orda ishlatiladigan zardo'zi buyumlar inson atrofidagi narsalar uchun mo'ljallangan bo'lib, insonga estetik zavq bag'ishlash va uning ijtimoiy mavqeini ko'rsatishga xizmat qilgan. Uy-ro'zg'orda ishlatiladigan zardo'zi buyumlarning quyidagi turlari mavjud: choy xaltai zardo'zi, muxr xaltai zardo'zi, pul xaltai zardo'zi, jildi soat, g'ilofi zardo'zi, tumorchai zardo'zi, so'zanai zardo'zi, chimildiki zardo'zi, joynomozi zardo'zi, choynakpo'shaki zardo'zi va hokazo. Uy-ro'zg'orda ishlatiladigan zardo'zi buyumlarni bichish usullari hamda bichimining tuzilishiga qarab uch turga ajratish mumkin. Zardo'zlikda ishlatiladigan materiallar (gazlamalar turlari, zar iplar). Zardo'zlik buyumlarining xususiy texnologiyasi, o'sha buyum uchun material tanlash va uni bichishdan boshlanadi. Zardo'zlik mahsulotlarining asosiy xususiyatlaridan biri ularning sirtida zardo'zi naqshlarning bo'rtib turishidir. Shuning uchun, naqshlar tagiga tukli material ishlatiladi. Zardo'zlikda asosiy gazlamalardan duxoba , velyur gazlamalari

ishlatiladi. Duxoba — tukli o'rishlarda to'qilgan gazlama bo'lib, uning asosi paxta ipidan, faqat tuklarigina tabiiy ipakdan bo'ladi. Duxoba, asosan, uy -ro'zg'or buyumlarida ishlatilgan. Velyur — sidirg'a, zich to'kilgan, tukli gazlama. Tuklari tik, jun ipdan to'qilgan. Hozirgi kunda zardo'zlikda sintetik tola aralashtirib to'qilgan, zardo'zlar «taqir velyur» deb atashadigan turi ko'p ishlatiladi. Undan barcha turdagi zardo'zlik buyumlari tikiladi. Bu velyur turi chidamliligi, pishiqligi, qattiqligi, ko'rkamligi va boshqa xossalari bilan zardo'zlikka juda mos tushadi. Zardo'zlikda ishlatiladigan yordamchi gazlamlarga quyidagilar kiradi: Bo'z (xom surp) — pardoatlanmagan ip — gazlama, ancha qalin va og'ir material. Bo'z karda ipdan polotno o'rishlarda to'qilgan, shuning uchun pishik va cho'zilmaydi. Surp — oqartirilgan va pardoatlanagan bo'z. XX asrgacha bo'lgan zardo'zlikda surp chakmon, poyabzallarda naqshlar ostiga tagzamin sifatida ishlatilgan. Hozir ham kumush rangli ip bilan tikiladigan naqshlar ostiga qo'yiladi. Turli navdagi simli iplar zardo'zlik uchun asosiy xom-ashyo bo'lib hisoblangan. Oq va tillarang tusdagi yassilangan kumush tolasi sim deb atalib, u Buxoro zardo'zlari tomonidan keng qo'llanilgan. Dumaloq metall ip (likkak) — pishiq yigirilgan ingichka dumaloq metall ipdan iborat bo'lib, u prujinaga o'xshab likillb turadi. Zar iplardan tashqari zardo'zlikda jaydari rangdor ipak iplardan ham foydalanib, ular asosan gullarga qo'shimcha oro berishda hamda matoga zar yo'l tushirishda ishlatiladi. Zardo'zlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar. Zar ipni o'rash. Zardo'zlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar unchalik ko'p bo'lmasa-da, ular o'ziga xos tuzilishga ega. Zardo'zlikda ishlatiladigan asosiy asbob korcho'b bo'lib, u ikki qismdan iborat: chambarak va xorak. «Korcho'b» forscha so'z bo'lib, «kor» — ish, «cho'b»- taxta, yog'och ma'nolarni anglatadi. Chambarak uzunligi 320 sm gacha bo'lgan ikkita teng yonli yog'och dasta va ularning maxsus qismida harakatlanuvchi silliq taxta, ya'ni shamshirakdan iborat. Shamshirakdagi ovalsimon o'yiqlar yog'och dastalarga mato tortilganda ularnitarang ushlab turishga xizmat qiladi. Korcho'bning ikkinchi qismi xoraklardir. Xoraklar yog'och poylar bo'lib, ishlagan vaqtda chambarak ular ustiga qo'yilgan, chunki qadimda zardo'zlar ko'rpacha ustida o'tirib, ish tikishgan. Hozirgi zamonaviy sexlarda metallardan (temir va uning qotishmalaridan) tayyorlangan zardo'zlik dastgohlari ishlatiladi. Bu sexdagi zardo'zlik dastgohlarni ikki turga bo'lish mumkin: 1. Kichik o'lchamli uy — ro'zg'or buyumlari va zardo'zlik kiyim — kechaklarni tikish uchun mo'ljallangan dastgohlar; 2. Katta o'lchamdagi buyumlarni, masalan, zardo'zi gilam, so'zana va hokazolarni tikishga mo'ljallangan dastgohlar. Ular tuzilishi bilan emas, balki chambarak qismining o'lchamlari bilangina farq qiladi,

xolos.Zardo'zlikda korcho'pdan so'ng turadigan asbobdan biri — patila hisoblanadi. Patila — to'rt qirrali va nafis qilib tarashlangan, ichi kavlanib, qo'rg'oshin quyib vazminlashtirilgan, uzunligi 18 — 20 sm li oddiy yog'och tayoqcha. Patila zar iplarni zich va bir tekis qilib o'rashda ishlatilgan, bu tikilayotgan zardo'zning bir tekis chiqishiga yordam bergan, zar ipning chalishib isrof bo'lishiga yo'l qo'ymagan.Zardo'zlikda angishvona ham zarur. Chunki zardo'zlik naqshlari faqat qo'lda tikiladi. Angishvona igna qo'lga kirib ketmasligi uchun ishlatiladigan metall g'ilofdir. Uning ustki va yon tomonlarida igna toyib ketmasligi uchun chuqurchalar o'yilgan.Zardo'zlikda barcha jarayonlar qo'lda bajariladigan choklar orqali amalga oshiriladi, shuning uchun ignalar va ularni tanlay bilish muhim ahamiyatga ega.Zardo'zlikda asosan ikki xil turdagi ignalar ishlatiladi:1.Tikish ishlari uchun 2 sonli ignalar ishlatiladi.2.Bezatish ishlari uchun esa 1 sonli ignalar ishlatiladi. Zardo'zlikda uch turdagi qaychilardan foydalaniladi:.Naqshlar, gullarni qirqishda ishlatiladigan qaychi o'rdakburun va tuyabo'yin qaychi. Bu qaychilar faqat gullarni qirqishda kerak bo'ladi. Pardozlashda kerak bo'ladigan qaychilar. Bu qaychilar kichikroq bo'lib, dastgoh ustida ishlashda qulay.Andoza bichishda kerak bo'ladigan qaychilar. Bunday qaychilar kattaroq va o'tkirroq bo'lishi zarur.Zardo'zlikda ishlatilidigan asbob - uskunalar o'tkir uchli asboblar bo'lib, ular bilan ishlaganda ehtiyot bo'lish va texnika xavfsizligi qoidalariga qat'iy rioya qilish zarur. Avvalo, ularni saqlash uchun alohida moslama bo'lishi darkor. Ignalar bilan ishlayotganda, albatta ularni igna qadagichlarga qadab qo'yiladi. Ulardan foydalanganda angishvona kiyib olinadi. Ignaga ip o'tkazganda hech qachon ularni lab orasida ushlab turmaslik lozim. Nafas olayotganda yoki gapirmoqchi bo'lganda ular bexosdan ichga ketib qolishi mumkin. Qaychilar ham uchi o'tkir asboblardan biri bo'lib, ulardan noto'g'i foydalanish o'zigagina emas, bilki atrofdagilarga xam zarar keltirishi, ish sifatining buzilishiga, ishning to'xtab qolishiga olib kelishi mumkin.Zar iplardan foydalanishdan ilgari ular belgilangan chegarada uzun qilib olinadi va patilaga 4 qavat qilib, ya'ni zar o'raydigan cho'pga o'raladi. Zar iplar to'g'ridan-to'g'ri patilaga o'ralmasdan, avval oddiy ip patilaga mahkam qilib bog'lanadi, so'ng shu ipga zar iplar ulanadi. Zar iplar to'g'ridan-to'g'ri patilaga ulansa, tezda uzilib ketishi mumkin. Zar iplarni o'rayotganda ularning tekis o'ralashiga e'tibor berish zarur. Keyin zar ip bilan maxsus kartondan kesilgan gullar ustidan tikib chiqiladi.

Xulosa Zardo'zlik san'ati – o'ziga xos milliy hunarmandchilik yo'nalishi bo'lib, u matolarni nafis naqshlar va hashamatli bezaklar bilan bezash san'atidir. Ushbu an'ana asrlar davomida rivojlanib, bugungi kunda ham tikuvchilik

sohasida o'z dolzarbligini saqlab qolgan. Zardo'zlik usuli yordamida yaratilgan kiyim va buyumlar nafaqat estetik go'zallikka ega bo'ladi, balki milliy madaniyat va an'analarni ham o'zida aks ettiradi. Zamonaviy moda sanoatida ham zardo'zlik keng qo'llanilib, dizaynerlar tomonidan milliy va zamonaviy uslublarni uyg'unlashtirish orqali yangidan-yangi ijodiy mahsulotlar yaratilmoqda. Zardo'zlik san'ati nafaqat ustalardan mahorat talab qiladi, balki uni rivojlantirish va kelgusi avlodlarga yetkazish muhim vazifalardan biridir. Shunday qilib, zardo'zlik tikuvchilik san'atining ajralmas qismi bo'lib, milliy merosimizni saqlash va boyitishda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammadrasulov, S. X., Xoshimova, M. X., & Mominov, B. B. (2023). Study of physical and mechanical properties of silk fabrics and their analysis. *European Journal of Emerging Technology and Discoveries*, 1(3), 28-34.
- 2 Xoshimova, M. X. Q., & Tursunuva, X. S. Q. (2021). Kombinatsiyalashgan yangli ayollar paltosining konstruktiv shakllari tahlili. *Scientific progress*, 2(8), 622-626.
- 3 Xoshimova, M. X. Q., & Yuldasheva, D. B. Q. (2021). Ipak matolarining turlari va ularning tahlili. *Scientific progress*, 2(8), 627-633.
- 4 Рустамова, М. Ф. К., & Рустамов, М. А. У. (2022). Изготовление современных искусственных нитей для пошива одежды на производстве АО «Ферганаазот». *Science and Education*, 3(5), 584-590
- 5 Sh, T. X., Nizamova, B. B., & Mamatqulova, S. R. (2021). Analysis Of The Range Of Modern Women's Coats. *The American Journal of Engineering and Technology*, 3(09), 18-23
- 6 Ulugboboyeva, M. M., & Tursunova, X. S. (2021). Ways to solve problems in the production of knit wear. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(9), 29-33
- 7 Tursunova, X. S., & Rahmatovna, M. S. (2020). Ayollar paltosi uchun gazlamalar taxlili. In 3 rd international congress of the human and social science researches (itobiad)
- 8 Raxmatovna, M. S. (2022). Analysis of women's clothes sewing-a study to develop a norm of time spent on the technological process of knitting production. *International Journal of Advance Scientific Research*, 2(03), 16-21.
- 9 Maripdjanovna, U. B. M., & Xilola, T. (2022). Problems of automation of technological processes of sewing manufacturing. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(1), 550-553.

